

SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARI İÇİN
**TOPLUMSAL CİNSİYET
REHBERİ**

AKSU BORA

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI İÇİN TOPLUMŐAL CİNSİYET REHBERİ

Yazan

Aksu Bora

Yayıma Hazırlayan

Gamze Göker

Basım

Odak Ofset Matbaacılık

GMK Bulvarı 32/C Demirtepe, Ankara

Tel: (312) 230 02 49 | Faks: (312) 229 34 33

MAYIS 2008, ANKARA

Bu yayının içeriğinden yazarı sorumludur ve kitabın Avrupa Birliğı'nin görüşlerini yansıttığı düşünülmemelidir.

İÇİNDEKİLER

Giriş	7
Nasıl Bir Alanda Çalışıyoruz?	9
Toplumsal Cinsiyet	11
Kişisel Niteliklerden Toplumsal İlişkilere: Aynı Dünyada Farklı Yaşamlar	13
Cinsiyet Eşitliğini Gözeten Perspektif ve Politikalar	18
Peki Bunu Nasıl Yapacağız?	21
Aynı Dünyada, Eşitçe Yaşamak İçin	26

GİRİŞ

Bu rehber, çeşitli alanlarda çalışan sivil toplum örgütlerinin, kendi çalışma alanlarını ve buradaki sorunları tanımlarken ve bu sorunlara çözüm ararken, cinsiyet eşitliği perspektifini de kullanabilmeleri için hazırlandı.

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının çalışma alanları büyük bir çeşitlilik gösteriyor, elbette bu kuruluşların hatırı sayılır bir kısmını da kadın örgütleri oluşturuyor. Dolayısıyla, cinsiyet eşitliğinin kadın örgütlerinin sorunu olduğu düşünülebilir. Ancak cinsiyete dayalı ayrımcılık ve eşitsizlik, yalnızca kadınların ve kadın örgütlerinin değil, bütün toplumun sorunudur. Aynı zamanda, hiçbir toplumsal sorun yoktur ki, cinsiyeti hesaba katmadan doğru biçimde tanımlanabilsin.

Tersinden bakarak şunu da söyleyebiliriz: hiçbir “kadın sorunu” yoktur ki, başka toplumsal eşitsizlik ve ayrımcılıklarla ilişkilendirilmeden doğru biçimde tanımlanabilsin. Nitekim, kadın örgütlerinin çalışmalarına bakıldığında, eğitimden yoksullukla mücadeleye kadar pek çok bileşeni içerdiği görülür. Bu nedenle, kadın örgütleri ile diğer alanlarda çalışan sivil toplum kuruluşları arasında bilgi ve deneyim alışverişi, işbirliği, kritik önemdedir.

Hep verilen bir örnektir: Uluslararası Kalkınma Örgütü’nün Afrika’nın bir köyünde evlerin içine çektiği su boruları, bir gece bilinmeyen kişilerce kırılmış. Onca para, onca zaman, heba olup gitmiş. Üstelik zavallı kadınların köy meydanından su taşıma çilelerinin devam etmesi de cabası. Sonra anlaşılmış ki, boruları o “zavallı kadınlar” kırmış meğer; çünkü birbirlerini görüp uzun uzun konuşabildikleri, toplumsal hayata katıldıkları tek yeri evdeki çeşmeden su akması konforuna değişmek istemiyorlarmış! Bu örnek, proje paydaşlarının katılımını sağlamanın önemini göstermek için verilir; bizce bir o kadar önemlisi, kadınların (ve erkeklerin) ihtiyaçlarının görüldüğünden daha karmaşık olabileceği, “iyi yaşam” klişeleri yerine doğru analizlerin, özellikle de cinsiyet ilişkileri analizlerinin yapılmasının gerektiği.

Umuyoruz ki hazırladığımız küçük rehber, bu önemli çabaya bir katkı sağlayabilir, sivil toplum örgütlerinin ve aktivistlerinin cinsiyet eşitliği hedefi ile kendi hedefleri arasındaki bağlantıları fark etmelerine yardımcı olur.

NASIL BİR ALANDA ÇALIŞIYORUZ?

Türkiye’de 1980’lerden sonra daha sık duymaya başladığımız “sivil toplum” kavramı yeni olmamakla birlikte, son yirmi yıl içinde yeni bir anlam, bağlam ve önem kazandı. Bu alanın canlanması ve yeni bir bağlam kazanması, bütün dünyada geleneksel politikanın ve politik kurumların aşınması ve güven kaybetmesi ile ilişkiliydi. Türkiye’nin özgül tarihinde, 12 Eylül darbesini izleyen dönemin siyaseti imkânsız hale getiren atmosferini de yeni bağlamın belirleyicileri arasında sayabiliriz. Elbette geleneksel siyasal kurumların (yani partilerin ve sendikaların) üyeleri ve seçmenleri ile etkileşimi medya üzerinden propagandaya indirgeyip dışı kapalı bir yaşam alanına sıkışmalarını, bir anlamda, “politikanın kamusalıktan arınması” diye özetlenebilecek değişimi ne yalnızca askeri darbenin bir sonucu olarak görmek mümkün, ne de bu değişim Türkiye’ye özgüdür. Daha çok, “herkes”i kapsama iddiasındaki geleneksel siyasetin, bu iddiasını gerçekleştirmekten çok uzak olması, bu anlamda kamusal olma niteliğini yitirmesi ile ilişkili yapısal bir dönüşümün görünür hale gelmesi söz konusudur. Ülkenin ve her birimizin geleceğini yakından ilgilendiren kararlar artık bizim gözümüzün önünde tartışılarak verilmiyor, bazen sonuçtan haberdar olabiliyoruz yalnızca, bazen o kadarını bile yapamıyoruz. Yani, “herkes” artık görünürde bile kararlara dahil edilmeye çalışılmıyor, öyleymiş gibi yapılmıyor.

“Herkes”in mülksüzleri ve kadınları içermediği, modern siyasetin ortaya çıkışından beri bilinen bir şeydi. Siyasetin dışarıda bıraktığı kesimler, sendikal hareketler ve feminist hareketlerle bu dışlanmayı ortadan kaldırmaya çalıştılar. Ancak başta siyasal partiler ve sendikalar olmak üzere, geleneksel siyasal kurumlar ne toplumsal/siyasal sorunları ne de toplumun farklı kesimlerinin taleplerini siyasetin alanına taşı(ya)madılar.

Geleneksel siyasetin farklılıkları ve eşitsizlikleri görmeyen bakışı, toplumu yasalar önünde eşit, birbirlerine ve devlete vatandaşlık bağıyla bağlı insanlardan oluşan bir kitle olarak tanımlar. Oysa ne gerçekte böyle bir “toplum” vardır, ne de geleneksel siyaset böyle bir körlük üzerinden yürür. Tersine, siyasetin

üzerine oturduğu ve oradan güçlendiği kayırma ve rant mekanizmaları, bu “resmi tanım”ın geleneksel siyaset ilişkileri içinde de herhangi bir gerçekliği olmadığını açıkça gösterir. Yani aslında, “imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış kitle” biçimindeki resmi tanımın üzerini örttüğü “gerçek siyasal alan”, çıkar ve manipülasyon ilişkilerinden oluşur. Dolayısıyla, geleneksel siyasetin “gerçekçiliği”, bu siyasetten dışlananlar açısından herhangi bir umut taşımaz, tersine, resmi eşitlik zemininin sağlayabileceği katılım imkânlarını da imkânsız hale getirir.

Sivil toplum tartışmaları, böyle bir bağlamda, geleneksel siyasete alternatif bir kamusalılık arayışı olarak değerlendirilebilir. Siyasal iktidarı hedeflemek ve bütüncül programlar oluşturmak yerine, kısmî ve tanımlanmış sorunların kamusal tartışmasını gerçekleştirmek, böylelikle bu sorunları da içerecek yeni bir siyasal alanı kurmak, bu arayışın çerçevesini belirledi. Alternatif kamusalılıkların varolan siyasal yapı ve kurumlarla nasıl ilişkileneceği, taleplerini bu kurumlara nasıl taşıyabileceği, çözümlerin parçası olmayı nasıl başarabileceği de bu çerçeve içindeki önemli sorulardı.

Sivil toplum kuruluşlarının içinde çalıştıkları toplumsal bağlam, çok katmanlı ve boyutlu eşitsizliklerin, ayrımcılıkların yaşandığı bir alan. Dolayısıyla, ele alınan hiçbir sorun, sadece kendisinden ibaret kalamıyor; örneğin, engellilerin eğitime katılımını artırmayı amaçlayan bir sivil toplum örgütünün yoksullukla, göçle, yerel yönetimlerin işleyişiyle, engellilerin “doğal” bakıcıları olan kadınların yaşadıkları güçlüklerle... de ilgilenmemesi mümkün olmuyor. Üstelik bu sorunların ve sorunları yaşayanların bir siyasal temsil mekanizması yoluyla kendilerini kamusal tartışmaya dahil edebilme imkânları son derece sınırlı. Buna yaşanan ciddi kaynak sıkıntıları, yetişmiş insan gücünün yetersizliği, örgütlenme fikrinin yarattığı yaygın korku ve güvensizlik eklendiğinde, sivil toplum örgütlerinin işinin ne kadar zor olduğu açıkça görülebiliyor.

Bütün bu zorlukların içinde yol almaya çalışırken, boşa harcayacak ne bir dakikamız ne de bir kuruşumuz var. İşte bu yüzden sivil toplum, kendi yaptığı işler üzerinde en fazla düşünen, hedeflerini, yollarını, araçlarını en iyi tartanların yer aldığı bir alan. Çünkü başka türlü ilerleyemeyiz.

TOPLUMSAL CİNSİYET

Cinsiyet, her birimizin bu dünyaya gelirken yanımızda getirdiğimiz özelliklerimizden biridir: Kız ya da oğlan bebekler olarak doğarız. Bu nedenle de cinsiyet özelliklerini biyolojik birer nitelik olarak kabul ederiz. Yani “doğal”. Toplumda, aile içinde, kişisel ilişkilerde, kadın ve erkeklerden beklentilerimiz farklıdır, bu farklılığı da “doğal” karşılarız.

Peki nedir bu “cinsiyet özellikleri” dediğimiz şey?

Cinsiyet özellikleri

KADIN	ERKEK
Doğurabilir	Zihinsel yaratıcılığı yüksektir
Sevecen ve fedakârdır	Sorumluluk duygusu güçlüdür
Sessizdir	Yönetmeyi bilir
Ayrıntıcıdır	Soyut düşünme yeteneği gelişkindir
Duygusaldır	Rasyoneldir
Tek eşliliğe yatkındır	“Bir çiçekle bahar olmaz” der.
Dikkati insanlar ve ilişkilere yöneliktir	Duygular ve ilişkilere çok, teknolojiye ve nesnelere ilgi duyar
Dedikoducudur	Saldırgandır

Bunlardan hangilerinin “biyolojik” olduğunu düşünüyorsunuz? Hangileri içine doğduğumuz kültürün bize öğrettiği nitelikler?

Dünyaya birbirinden çok farklı olmayan bebekler olarak geliyoruz, sonra kadın ve erkek olmayı öğreniyoruz. Daha doğumumuzdan önce başlayan bir süreç bu. Kız ve erkek bebeklere konan isimleri düşünün: Ceren/Aslan gibi, Gül/Çınar gibi... Bu isimler, onlardan beklentilerimizi de gösteriyor. Kızımızın ceylan gibi zarif ve güzel, oğlumuzun ise aslan gibi güçlü ve yırtıcı olmasını istiyoruz belli ki! Bu isimler, aynı zamanda, içinde yaşadığımız kültürde kadınlık ve erkeklığe ilişkin değer yargılarıyla bağlantılı.

Kadınlık ve erkeklığın kültürel olarak kurulan, öğrenilen kalıplar olduğunu söylemek, onları biyolojik özelliklerden daha az "gerçek" yapmaz. Kişisel olarak hoşlanmasak ve benimsemesek bile, cinsiyetin bu şekilde kurulması, bizim benliklerimizin kuruluşunun da bir parçası olur, bizim nasıl insanlar olduğumuzu, neleri yaptığımızı, neleri hayal ettiğimizi, nelerden vazgeçtiğimizi belirler.

Kadınlık ve erkeklik kalıpları, bizi basitçe birbirimizden farklılaştırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal kaynaklara erişimimizi de büyük ölçüde etkiler. Yani, kaynakların bölüşümünde cinsiyet, önemli bir faktördür. Bu faktörün etkisini rakamlarda açık biçimde görürüz. Yani, "kadın sorunları", yalnızca değerler ve ideoloji değil, bütün bir toplumsal örgütlenme ve bölüşüm ile de ilişkili bir alandır.

KİŞİSEL NİTELİKLERDEN TOPLUMSAL İLİŞKİLERE: AYNI DÜNYADA FARKLI YAŞAMLAR

Cinsiyetten ve cinsiyet ilişkilerinden söz edildiğinde, genellikle kadınlar ve “kadın sorunları” aklımıza gelir. Böyle olması anlaşılır bir şeydir, çünkü cinsiyetin toplumsal ve politik bir olgu olarak kavranması, ancak kadınların uzun mücadeleleri sonucu mümkün olabilmıştır. Siyasal ve sosyal haklarını talep eden kadınlar, cinsiyete dayalı ayrımcılığı görmezden gelinemeyecek kadar açık ve güçlü biçimde ortaya koyduklarında, toplumsal, ekonomik, siyasal ilişkilerin nasıl aynı zamanda cinsiyet ilişkileri olarak da anlaşılabileceğini gösterdiler.

Ancak, cinsiyet ilişkileri yalnızca “kadın sorunları” denilen sorunlardan ibaret olmadığı gibi, “kadın sorunları” olarak görülen sorunlar da aslında yalnızca kadınların sorunları değildir.

Toplumu çeşitli boyutlarıyla, çeşitli düzeylerde anlamaya çalışabiliriz. Bir açıdan baktığımızda, kapitalist bir toplum görürüz ve üretim ilişkilerinden, sınıflardan, üretim tarzından söz ederiz. Bir başka düzeyde, modern bir toplum vardır karşımızda, ulus devleti, yaygın bir medya ağını, siyasal temsil sorunlarını... görürüz. Aynı topluma farklı perspektiflerden ve farklı kavramsal araçlarla bakmanın sonucudur bu. “Kadın sorunları” da bu perspektiflerin her birine pekala eklenilebilir. Kadınların sömürülmesinden, geleneksel toplumun kadınları nasıl ezdiğinden söz etmek mümkündür.

Bir başka düzeyde ise, tıpkı kapitalizmden ya da modernlikten söz ettiğimizde yaptığımız gibi, toplumun bütününe kavrayan bir perspektif önerip cinsiyet ilişkileri sisteminden söz edebiliriz. Üretim ilişkilerinin nasıl aynı zamanda cinsiyet ilişkileri olduğundan, modern toplumun kurulmasında çekirdek aile idealinin ve “yeni kadın”ın kilit rolünden söz etmeye başladığımız yer, işte burasıdır.

Bu açıdan bakıldığında, ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda cinsiyetin (hem roller, hem de cinsiyete yüklenen anlamlar anlamında cinsiyetin) toplumsal iliş-

kilerin düzenlenmesinde ve toplumsal hiyerarşilerin kurulmasında nasıl belirleyici bir faktör olduğunu görmemiz mümkün olur. Böylece, cinsiyet ilişkilerinin yalnızca kadınları değil, toplumun her üyesini yakından ilgilendiren, etkileyen ilişkiler olduğunu fark edebiliriz. Fark edeceğimiz bir başka şey, cinsiyetin yalnızca “özel alan” denilen kişisel ilişkiler- aile ilişkileri içinde değil, “kamusal alanda”, yani siyaset, ekonomi, bilim üretimi gibi alanlarda da önemli bir faktör olarak hesaba katılmasının önemidir.

Farklı Deneyimler, Farklı İhtiyaçlar

KADIN	ERKEK
<p><i>Çalışır</i> Kadınların birincil çalışma alanları, evdir. Ev işi, maddi karşılığı, mesai saati, sigortası ve emekliliği olmayan bir çalışmadır. Yapıldığında değil de yapılmadığında fark edilir- bu bakımdan, görünmeyen bir emektir. Kadınların evde yaptıkları iş, günde 18 saatlik bir çalışma anlamına bile gelse, “sevgi emeği” olarak görülür ve kadınlığın doğal bir parçası gibi algılanır.</p> <p>Ev işi, pek çok farklı yeteneğin ve çalışma türünün bir arada devreye sokulduğu bir alandır. Kocaların ve çocukların bakımı sadece üstlerini temiz tutup yemeklerini hazırlamakla bitmez, moral bozukluklarına, ergenlik krizlerine, başarısızlık korkularına çare aramaya kadar uzanır.</p>	<p><i>Çalışır</i> Erkeklerin çalışma alanları, evin dışıdır. Genellikle ücret karşılığı çalışırlar. Ekonomik krizlere bağlı olarak çalışma koşulları ağırlaşsa bile, sigorta ve emeklilik hakları vardır. Ayrıca, “çalışan bir insan” olarak toplumsal statü de kazanırlar.</p> <p>Bu statü, erkeklerin aile içindeki konumlarını pekiştirir. Ancak aynı zamanda büyük bir risk de taşır: erkeklik evin geçindirilme sorumluluğu ile tanımlandığı sürece, işsizlik yalnızca yoksullaşma değil, erkekler açısından kimlik kaybı ve buna bağlı güçsüzleşme anlamına da gelir. Nitekim, 1980’lerden sonra yapısal işsizliğin ortaya çıkmasıyla birlikte sıkça gündeme gelen “erkekliğin krizi”nin kaynaklarının başında, bu vardır.</p>

KADIN	ERKEK
<p>Çalışır Kadınlar işgücü piyasasında da çalışırlar. Tarımsal işgücüne büyük bir katkıları vardır- dünya gıda üretiminin yüzde yetmişini gerçekleştirirler mesela. Sorunsuz ve ucuz bir işgücü kaynağıdır. Genç kızlar "çeyiz parası", kadınlar "Pazar parası" için çalışırlar. Ne de olsa, evi geçindirmek onların sorumluluğunda değildir! Bu nedenle, kadınlara erkeklerden daha düşük ücret verilmesi, meşru görülür. Kadınlar, kayıt dışı ekonominin de belkemiğidirler. Günde on- oniki saat halı dokurlar, örgü örerler, oyuncak parçalarını birbirine dikerler, deri parçalarını dikerler, bilgisayar çipleri üretirler, televizyon tüpleri takarlar... Ama işgücü anketlerinde "ev hanımı" olarak görülürler.</p>	<p>İlişkiler Kurar Erkekler, toplumsal hayata katılmak için çeşitli kanallara sahiptir. Bu kanalların başında, çalışmak gelir. Erkekler, işçi, memur ya da esnaf olarak, toplumun üretici emeğinin bir arçasıdır ve bu, onlara toplumsal bir kimlik sağlar. Bu kimliğin bir parçası olarak sendika, meslek örgütü ya da odası türünden örgütlere katılırlar. Kahvehaneler ve stadyumlar, erkeklerin kendi aralarındaki toplumsallaşmanın mekanlarıdır. Buralarda meşmelelelerinden iş olanaklarına, futbolcu transferlerinden geçim sıkıntılarına kadar, çeşitli konularda konuşurlar, rahatlarlar, arkadaşlıklar kurarlar.</p>
<p>Çalışır Kadınlar, sosyal hizmet uzmanları ve hemşirelerdir. Ailedeki engelli ve yaşlılara, hastalara onlar bakarlar. Bunu yaparken genellikle destek görmezler. Ama yapıp yaptıklarında, "kadınlıktan uzak" olmakla suçlanırlar.</p>	<p>Siyasetle uğraşır Türkiye'de siyasal örgütlerin tamamında erkekler yer alırlar. Merkezi ve yerel siyaseti aktörleri onlardır. Belediye meclislerinden parlamentoya, parti delegeliğine kadar, her aşamada erkekleri görebilirsiniz. Böyle bir faaliyet alanı, erkeklerin hem maddi kazançlar elde etmelerini, hem de güçlenmelerini sağlar.</p>

KADIN	ERKEK
<p>Çalışır Kadınlar, halkla ilişkiler uzmanıdır. Konu komşuyla, akrabalarla görüşmeleri, ilişkileri ayarlar, evlilikleri düzenlerler. Yıldönümlerini hatırlar, hediyeleri düşünürler.</p>	<p>Karar verir Yalnızca "siyasal" diyebileceklerimiz değil, gündelik yaşamımızı etkileyen pek çok konuda da erkekler karar verirler. Aile bireyleri hangi saatlerde evden çıkacaklar, gidebilecekleri ve gidemeyecekleri yerler nelerdir, kimlerle görüşebilirler, kimlerle görüşemezler... Erkek çocuk hangi okula gidecek, kız çocuk kaç yaşına kadar okuyacak, kadın dışarda çalışacak mı...</p>
<p>Çalışır Kadınlar, diplomattır. Kendi aileleri ve kocalarının ailesi arasındaki ilişkileri ustalıklı yürütmek zorundadır. Kim ne sıklıkla ziyaret edilecek? Kime ne kadar hizmet edilecek? Hangi konuları öteki taraf bilmesi daha iyi olur? Hangi selamlar iletilecek, hangi haberler iletilecek?</p>	<p>Sanatla ve bilimle uğraşır Sanat ve bilim, insan türünün gelişiminde temel önemde faaliyet alanlarıdır ve bu iki alan, pek az sayıdaki istisnalar dışında, erkeklerin tekelindedir.</p>
<p>Çalışır Kadınlar piyasa araştırmacılarıdır. Neyi nereden almalı? Ucuzluk ne zaman? Hangi gün pazara gitmeli?</p>	
<p>İlişki kurar Kadınların toplumsallaşma mekanları oldukça kısıtlıdır. Daha çok evleri ve yakın çevreleri, mahalleleri içinde kalırlar. Toplumsallaşma kanalları da asıl olarak akrabalık ve komşuluk ilişkileridir. Genellikle küçümsenerek bahsedilen kabul günleri, onların çeşitli konularda bilgilenmeleri, iş bulma ya da çocuk evlendirmeye dönük bağlantılar kurmaları ve rahatlamaları için son derece önemli işlevlere sahiptir. Ücretli çalışmaya katıldıklarında bile asıl aidiyetleri ev ve aile olduğundan, "çalışan" kimlikleri genellikle geride kalır. Biraz da bu nedenle, meslek örgütlerine, sendika ya da odalara katılmaları düşüktür (bu katılım düşüklüğünün örgütlerden kaynaklanan nedenleri de vardır)</p>	

KADIN	ERKEK
<p>Gündelik yaşamın “siyasetini” yürütür Kadınların yürüttükleri halkla ilişkiler ve diplomasi işleri sadece çalışma değil, aynı zamanda onlar için bir güçlenme kaynağıdır da. Gündelik yaşamın düzenlenmesine ilişkin kararların alınması, bu kararlara ilişkin “rıza” üretimi, kadınlara önemli bir hareket ve güç alanı açar.</p>	
<p>Sanatla ve bilimle uğraşır Kadınların estetikle ve bilgiyle ilişkileri, kurumsallaşmış bilim ve sanatın dışında kurulur. Onlar, gündelik deneyimin bilgisini biriktirirler. Bu bilginin yaşamın devamında büyük bir rolü olmasına karşın, değersiz kabul edilir. Benzer biçimde, gündelik yaşamı estetize etme çabaları da genellikle görmezden gelinir.</p>	

Bu çizelgeye sizin ekleyebileceğiniz faaliyetler var mı?

Bütün bu işler, elbette ki bütün kadınlar ve bütün erkekler tarafından yerine getirilmez. Ama kültürümüzde Kadın’a ve Erkek’e verilen rol ve değer in arkasında, bu türden yüklemeler vardır.

Kadınlar ve erkekler, yürüttükleri faaliyetler bakımından, birbirlerinden farklı deneyimlere sahip olurlar. Bu nedenle de ihtiyaçları farklılaşır. Aynı hane içinde yaşarken ve benzer koşulları paylaşırken bile, deneyimlerindeki farklılık onların hayata ve kendilerine bakış açılarını farklılaştırdığı gibi, isteklerini, umutlarını, hayallerini ve ihtiyaçlarını da farklılaştırır.

CİNSİYET EŞİTLİĞİNİ GÖZETEN PERSPEKTİF VE POLİTİKALAR

İşte bu nedenle, kadınların ve erkeklerin hayatlarında bir dönüşüm yaratmayı hedefleyen her türlü girişim (plan, politika, program, proje...)bu farklılığı dikkate almak, hesaba katmak zorundadır. Biz bu "hesaba katma" işine, cinsiyet eşitliği hedefinin plan, politika ve proje hedefleriyle kaynaştırılması (gender mainstreaming) diyoruz.

Birleşmiş Milletler'in tanımı, şöyle:

... yasal düzenlemeler, politika ve programları da kapsamak üzere, planlanan herhangi bir hareketin kadınlar ve erkekler açısından doğuracağı sonuçların belirlenmesi ve değerlendirilmesi sürecidir. Kadınların ve erkeklerin sorunlarının ve deneyimlerinin, ekonomik, politik ve sosyal tüm alanlarda, politika ve programların tasarlanmasını, uygulanması ve izlenmesinin bütüncül bir boyutu haline getirilmesini, böylece kadınların ve erkeklerin eşit fayda sağlamasını ve eşitsizliğin ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir stratejidir.

Bu tanım, bir süreçten ve bir stratejiden söz ediyor. Yani, belirli aşamalardan oluşan bir zaman diliminde, belirli hedeflere yönelik belirli eylemlerden. Yani, tıpkı Kalkınma'nın kendisi gibi, cinsiyet eşitliği hedefini kendi hedeflerimizle kaynaştırmanın da iki boyutu var:

- > Fikirler (teori ve varsayımlar)
- > Pratikler (karar ve eylemler)

Fikirler düzeyinde, cinsiyet eşitliğini sağlama hedefine yönelik strateji ve süreci meşrulaştırmak, pratikte ise bir soruyu hep aklımızda ve gündemimizde tutmak anlamına gelir:

Kim, ne alıyor? (kadınlar yaptığımız projenin ya da etkinliğin sonuçlarından ne kadar yararlanıyor? Erkekler? Çocuklar? Kız ve erkek çocuklar arasında bir fark var mı?)

Diyelim ki, doğa bilimleri ve teknoloji alanındaki eğitim düzeyinin yükseltilmesinin ülke kalkınması için son derece kritik bir hedef olduğuna karar verdik ve bu yönde yaygın bir programı uygulamaya koyacağız.

Cinsiyet eşitliği hedefini kendi programımızın hedefi (daha kaliteli ve yaygın bir eğitim) ile kaynaştırmak için üç şey yapmamız gerekir:

- > Doğa bilimleri ve teknoloji alanlarının durum analizlerini yaparken, bu analizlere "cinsiyet haritasını" da eklemek (öğrencilerin ve öğretmenlerin cinsiyete göre dağılımı nedir? Yöneticiler arasında cinsiyet dengesizliği var mı? Müfredatta ayrımcı uygulama ve içerikler var mı? vb)
- > Eğer cinsiyetler arası bir dengesizlik varsa, bunun nedenini araştırmak
- > Bulgularımız ışığında, dengesizliği düzeltici önlemleri programımıza dahil etmek

Doğa bilimleri ve teknoloji alanları, yalnızca ülkemizde değil, dünyanın her yerinde, ağırlıklı olarak "erkek alanı" olarak görülür. Dolayısıyla, daha ilk aşamada, cinsiyet haritasında hatırı sayılır dengesizlikler saptamamız muhtemeldir. Örneğin, kız öğrenci oranının belirgin bir biçimde düşük olduğunu görebiliriz.

Kadın ve erkek kalıp tipleri, cinsiyet rolleri, kız ve erkek çocuklardan beklentiler, onların kendilerinden beklentileri... meslek ve eğitim alanı seçiminde belirleyicidir. Yani, kız öğrencilerin doğa bilimleri ve teknoloji alanlarına yönelmemelerinin toplumsal bazı nedenleri vardır. Pek çok durumda, bu nedenler öylesine büyük bir yumağın, cinsiyet ilişkileri ve ayrımcılık yumağının parçasıdır ki, başa çıkılmaz gibi görünür. Toplumdaki cinsiyet kalıp yargılarını değiştirmek gibi bir hedefi ulaşılmaz bulabiliriz. Üstelik, kendimize belirlediğimiz "esas hedef" de bu değildir.

Oysa, tıpkı eğitim sistemindeki yanlışlıkların ve eksikliklerin uzun bir tarihi ve politik uzantıları olmasına rağmen bu alanda bir şeyler yapılabileceğine inandığımız gibi, cinsiyet eşitsizliklerinin ortadan kaldırılması için de bir yerden başlamaya, düğüm yumaklarını bir ucundan çözmeye ihtiyacımız olduğunu bilmeliyiz.

Üstelik, biraz daha yakından baktığımızda, “esas hedef”imize varmak için böyle daha geniş bir perspektifin çok daha işlevsel olacağını görürüz. Nihai hedefimiz olan kalkınmanın gerçekleştirilmesi, toplumun tüm kesimleriyle işin içinde olmasının sağlanmasına bağlıdır. Yani, kadınları hesaba katmadan, onların özgül engellerini görmeden ve bu konuda politikalar geliştirmeden, ilerlememiz mümkün değildir.

PEKİ BUNU NASIL YAPACAĞIZ?

Cinsiyet eşitsizliğini yaptığımız bütün çalışmalarda hesaba katmak için, bu çalışmaların her bir aşamasında, bazı sorular sormamız gerekir: sorunu tanımlarken, sorunun taraflarını belirlerken, çözüm stratejilerimizi kurarken, faaliyetlerimizi planlarken...

Sorunları tanımlarken:

Alanımızdaki belirli bir soruna ilişkin bir çalışma tasarlarken, öncelikle sorunu doğru biçimde tanımlamaya çalışırız. Bunun için de soruna yol açan nedenleri görmemiz, bu nedenler arasındaki içsel bağlantıları kurabilmemiz gerekir. Örneğin, “engelliler, örgün ve yaygın eğitime katılmıyorlar” gibi bir sorumuz varsa, bu sorunun nedenlerini araştırmamız gerekir: Engelliler eğitime neden katılmıyorlar? Bu sorunun yanıtını bulmak için basit bir analiz çerçevesi çıkartabiliriz:

1. Mekânsal sorunlar (örgün ve yaygın eğitim kurumlarının engelliler hesaba katılmaksızın tasarlanmış ve inşa edilmiş olması)
2. Ulaşım sorunları (toplu taşıma araçlarının engellilerin kullanımı için uygun olmayışı)
3. Engellilerin toplumsal katılımını azaltan önyargı ve kalıp yargılar (engellilerin eve kapatılarak korunması gerektiğine ilişkin tutumlar, engellilerin ancak özel eğitim kurumlarından yararlanabileceğine ilişkin yargılar, vb)

Bizim için öncelikli üç alan, bunlar olsun. Bu üç alana cinsiyet ilişkileri açısından bakarsak, farklı bir şey görür müyüz?

1. Mekânların uygun olmayışı, engelli kadınların tacize uğrama riskini artırıyor mu?

2. Toplu taşıma araçlarının engelliler için uygun olmayışı yüzünden evden yalnız çıkmasına izin verilmeme durumu kadın ve erkek engelliler için aynı mı?

3. Ailelerin engellilere karşı takındığı koruma/saklama/görünmez kılma tavrı engelinin cinsiyetine göre değişiyor mu?

Sorunun taraflarını belirlerken:

Sorunun (ve dolayısıyla çözümün de) taraflarının kimler olduğu, strateji oluştururken yol göstericidir. Bu nedenle, sorunu tanımladıktan sonra, tarafları belirlemek gerekir. Örneğimizden devam edersek, en önemli tarafları şöyle belirleyebiliriz:

Engellilerin kendileri

Engellilerin aileleri

Engelli örgütleri

Milli Eğitim Bakanlığı, okul yönetimleri, halk eğitim merkezi yöneticileri

Yerel yönetimler

Kamuoyu/medya

Bu tarafları cinsiyet açısından düşündüğümüzde, ilk gözümüze çarparak olan, engelli aileleridir. Ailedeki bakım işleri hemen hemen tamamen kadınların işi olduğu için, "engelli ailesi" başlığını ailedeki kadınların deneyimlerine öncelik vermek üzere ele almak gerekir. Dolayısıyla, sorunun (ve çözümün) taraflarını şöyle ayırtılandırabiliriz:

Engellilerin kendileri/kadın ve erkek olmak, engellilik deneyimini farklılaştırıyor mu? Nasıl?
Engellilerin aileleri/ Ailedeki kadın ve erkekler bakım işini paylaşıyorlar mı? Engelli çocuğun okula götürülmesini kim üstlenmiş örneğin?
Engelli örgütleri/ Örgütlerin üye ve yönetim yapısını cinsiyet açısından değerlendirdiğimizde bir dengesizlik göze çarpıyor mu? Örgüt içi iş bölümü ve hiyerarşide cinsiyetin bir etkisi var mı?
Milli Eğitim Bakanlığı, okul yönetimleri, halk eğitim merkezi yöneticileri/ Yöneticilerin cinsiyeti engellilere yaklaşımını etkiliyor mu?
Yerel Yönetimler/Yerel yönetimlerde karar alıcıların cinsiyeti ile engelli dostu düzenlemeler arasında bir ilişki var mı?
Kamuoyu, Medya/Engelli haberlerini vermek, bu konuda yazı yazmak ve program yapmak açısından gazeteciler arasında cinsiyete göre bir farklılaşma var mı?

Çözüm stratejilerimizi kurarken:

Başlarken oldukça sınırlı ve tanımlanabilir bir sorunu ele aldığımızı düşünüyorsa da, bu aşamaya geldiğimizde, öyle olmadığını anlamış olmalıyız: O halde, bazı şeyleri dışarıda bırakmamız, bazı hedeflere öncelik vermemiz, çözüm ortaklarımızı doğru biçimde belirlememiz, yani, bir strateji kurmamız gerekiyor. Bunun için, kendimizi, elimizdeki imkânları ve aynı zamanda güçsüzlüklerimizi ortaya koymalıyız.

Fırsatlar	Engeller
<ul style="list-style-type: none"> - Örgütümüzde iyi eğitilmiş beş engelli var. - Çalıştığımız bölgedeki halk eğitim merkezinde bizi tanıyan bir yönetici var. - Belediyenin kendi çalışanları için bir kreşi var ve burada halk eğitimin çocuk bakımı kursunu bitiren iki kişi çalışıyor. - Çalıştığımız bölgede bir toplum merkezi var. - Yerel gazetelerden birinde hak haberciliği konusunda eğitilmiş bir muhabir var. 	<ul style="list-style-type: none"> - Milli Eğitim İl Müdürü ile görüşmek bile çok zor. - Okul Müdürü, insiyatif kullanma eğiliminde değil. - Belediyenin elinde çok az sayıda otobüs var.

Kadınları işin içine katarak fırsatlar/engeller değerlendirmesi yapmak, pek çok deneyim göstermiştir ki, şaşırtıcı sonuçlar verebilir. Çünkü kadınların güçleri ve potansiyelleri, hem kendileri hem de başkaları tarafından genellikle gözden kaçırılır, fark edilmez. Oysa cinsiyeti bir değişken ve bilgi alanı olarak dikkate aldığımızda, strateji analizimizde önemli değişimler gerçekleşebilir.

Kadınlarla birlikte yürürken	
<p>Fırsatlar</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kadınlar arasındaki enformel iletişim ağlarının ve dayanışma alışkanlığının yaygınlığı - Engelli ailelerindeki kadınların sorunun çözümü konusunda istekli olmaları - Halk eğitimi kursiyerlerinin çoğunun kadın olması ve yardım etmeye istekli olmaları 	<p>Engeller</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kadınların iş yüklerinin fazla olması nedeniyle sosyal etkinliklere zaman bulamamaları - Kursiyer kadınların kursların içeriği ve yapısına ilişkin söz söyleme haklarının olmadığını düşünmeleri, böyle bir deneyimlerinin olmayışı

Böylece, elimizdeki güçleri ve güçsüz yanlarımızı görerek, kendimiz için elde edilebilir bir hedef seçebiliriz. Genel hedefimiz engellilerin örgün ve yaygın eğitimden daha fazla yararlanmalarını sağlamakken, özel hedef olarak çalıştığımız

mız bölgedeki engellilerin halk eğitim kurslarından daha fazla yararlanmalarını sağlamayı ve bu konuda kamuoyunun duyarlılığını artırmayı seçebiliriz.

Peki bu genel ve özel hedefler kadın ve erkek engellileri aynı biçimde mi etkileyecek? Yaptığımız çalışma kadın ve erkekler tarafından aynı biçimde mi algılanacak?

Faaliyetlerimizi planlarken:

Özel hedefimiz çerçevesinde ilk olarak üç faaliyet planlayabiliriz:

Halk Eğitim Merkezinde engellilere ve ailelerine yönelik bir toplantı
Belediye otobüs durağının Halk Eğitim Merkezinin önüne kaydırılması için belediye otobüs dairesi başkanı ile görüşme
Yerel gazetenin her iki faaliyete de yer vermesini ve bu konuda bir röportaj yayınlamasını sağlamak üzere görüşme

Cinsiyet açısından baktığımızda, bu faaliyetlere ilişkin şöyle sorunları tespit edebiliriz: Düzenlediğimiz toplantıya aileler adına yalnızca kadınlar gelebilir, oysa erkeklerin de çözümün bir parçası olması önemlidir; dolayısıyla belki de toplantı saatini ve duyuruların biçimini yeniden düşünmeliyiz. Belediye’de yaptığımız görüşmelere engelliler, aileleri ve örgütümüzden kimler katılıyor? Acaba cinsiyet açısından bir dengesizlik var mı? Halk Eğitim kurslarına katılım konusunda kadınlar arası iletişim ağlarından da yararlanabilir miyiz? Acaba engelli annelerin bu kurslara katılımını sağlamak üzere ek bazı önlemler almak gerekmez mi? Örneğin Toplum Merkezi’ndeki kreşten bu amaçla yararlanabilir miyiz?

AYNI DÜNYADA, EŞİTÇE YAŞAMAK İÇİN

Kadınların ve erkeklerin aynı dünyada, eşitçe yaşamaları, sivil toplum örgütlerinin uğraştığı bütün sorunlarla ilişkili bir hayaldir. Çok basit bir örnekle göstermeye çalıştığımız gibi, cinsiyetle hiç ilişkisi yokmuş gibi görünen sorunlara bu açıdan baktığımızda, ilk görüntünün yanlış olduğunu fark ederiz. Bu fark ediş bizim yükümüzü ağırlaştırmasına ağırlaştırır, ama bunun yanı sıra, gücümüzü de artırır. Çünkü kadınları işin içine katmayı başarmak, müthiş bir yaratıcılıkla, emekle, sebatla, sabır ve tahammülle ödüllendirilir.

İnsan haklarından çevreye kadar her çalışma alanına bu gözle bakmak, oradaki cinsiyet sorunlarını görmek, çalışmalarımızı bu görüşün sağladığı ışıkta yürütmek, hem örgütümüzü güçlendirecektir hem de hedeflere varmamızı kolaylaştıracaktır.

STGM tarafından yürütülen "Türkiye'de Sivil Toplumun Gelişiminin ve Sivil Diyalogun Desteklenmesi" projesi, AB Komisyonu tarafından desteklenmektedir.

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi

89. Sok. No: 14/9 06550 Yıldız Çankaya Ankara
Tel: (312) 442 42 62 (pbx) Faks: (312) 442 57 55
e-posta: bilgi@stgm.org.tr
web: www.stgm.org.tr

STGM Adana Yerel Destek Merkezi

Adana İş Geliştirme Merkezi Kocavezir Mahallesi
Kocavezir İş Merkezi Kat: 2 No: 17 Adana
Tel: (322) 365 04 04 Faks: (322) 365 04 11
e-posta: adana@stgm.org.tr
web: http://adana.stgm.org.tr

STGM Denizli Yerel Destek Merkezi

Saltak Mah. 1521 Sok.
No: 16 D: 1, 20100 Denizli
Tel: (258) 241 60 11 Faks: (258) 241 50 11
e-posta: denizli@stgm.org.tr
web: http://denizli.stgm.org.tr

STGM Diyarbakır Yerel Destek Merkezi

Kurtismailpaşa 8. Sok.
Memuzin Apt. No: 3 Ofis, Diyarbakır
Tel: (412) 223 05 86 Faks: (412) 223 05 88
e-posta: diyarbakir@stgm.org.tr
web: http://diyarbakir.stgm.org.tr

STGM Eskişehir Yerel Destek Merkezi

Deliklitaş Mah. Gürman Sok.
No: 16, 26090 Eskişehir
Tel: (222) 220 40 36 Faks: (222) 220 40 76
e-posta: eskisehir@stgm.org.tr
web: http://eskisehir.stgm.org.tr